

Михайло Цюрупа

Соціально-філософський аналіз політико-правового статусу режиму окупації в контексті боротьби України за територіальну цілісність

Анотація: стаття присвячена комплексному аналізу складного соціально-політичного та воєнно-правового статусу феномену окупації, який став актуалізований у зв'язку з фактичною окупацією Криму російськими військами з 2014 року та прихованою окупацією частини Донецької та Луганської областей. Термін «тимчасова окупація», який використовується у Воєнній доктрині України 2015 року не повинен вводити в оману відносно згубності та небезпечності для життя нації, цілісної країни захоплення частини території суверенної держави, знущання над свободою та духовним спадком її жителів. З часів французького Опору фашистській окупації Франції філософи, інтелектуали показали приклад «філософії героїзму», спрямованої за захист завоювань свободи і демократії всього суспільства, що актуально для сучасної України. Тільки консолідація всіх патріотичних сил, світських і релігійних, громадських та державних установ та інституцій під гаслом «Геть окупантів» може врятувати країну від розколу на частини.

Ключові слова: політичний та духовний опір окупації, правовий статус режиму окупації, гуманітарний аспект, екзистенційні загрози окупації.

Mykhailo Tsiurupa

Social and Philosophical Analysis of Political and Legal Status of the Occupation Regime in the Context of Struggle for Ukraine's Territorial Integrity

Abstract: the article is devoted to the complex analysis of complex socio-political and military-legal status of the occupation phenomenon that has become actualized in connection with the actual occupation of Crimea by Russian troops in 2014 and hidden occupation of Donetsk and Lugansk regions.

The term "temporary occupation" used in Military Doctrine of Ukraine in 2015 should not be administered in confusion about the disastrous and danger to the life of the nation, the country capture integral part of the territory of a sovereign state, abuse of freedom and spiritual heritage of its inhabitants. The experience of history, ending the occupation is only possible through the action of support - spiritual and practical and effective when the occupant feels intolerance stay in a foreign land for him.

Since the French Resistance Nazi occupation of France, philosophers, intellectuals showed an example of the "philosophy of heroism", aimed to protect the gains of freedom and democracy of society, which is important for Ukraine.

Based on complex political, legal and philosophical and humanitarian analysis we are trying to uncover a dangerous existential nature of the occupation, which is that the foreign government not only captures the area of wealth, destroys cultural archetypes thinking and "crippling" language, but also poses an existential threat the indigenous population of the territory, leads to partition the country and occupied oblivion.

From a political and legal point of view of military occupation is a temporary phenomenon under international law and in accordance with modern international law must not lead to the annexation of territory. Thus, the political and legal terms as occupation exacerbates the challenge of humanity in the territory temporarily occupied - like the minimum required level of cooperation to ensure that essential needs. However, the spiritual dimension of occupation more difficult - it encourages collaboration, splitting the unity of the nation, artificially nasadzhaye alien cultural stereotypes. Only the consolidation of all patriotic forces, secular and religious, civic and government agencies and institutions under the slogan "Down with the occupiers" can save the country from splitting apart.

Key words: political and spiritual resistance to the occupation, the legal status of occupation regime, the humanitarian aspect of the existential threat of occupation.

Постановка проблеми. Агресія Росії проти демократичної України, яка розпочалась з лютого 2014 року, ще не завершена, однак тривожні загрози екзистенційного характеру вже зримо постали перед суспільством - окупація АР Крим та міста Севастополь, підтримка сепаратистів у створенні псевдо республік на території окремих районів Донецької та Луганської областей, які по суті є також окупованими, хіба що збройними бандитськими формуваннями, а не регулярними військами, десятки тисяч загиблих, мільйони біженців. Серед останніх більше ніж 880 тисяч пенсіонерів, 200 тисяч дітей – найнезахищеніших верств суспільства. Майже 2,5 тисячі загиблих українських вояків та 9 тисяч поранених доповнюють скорботний список постраждалих у боротьбі за суверенітет нашої країни, проти окупації рідної землі. Отже, наукова думка не повинна бути відстороненою від суворой невідворотної реальності, адже ще французький мислитель новітнього часу Жиль Дельоз казав, що він не сприймає філософію, яка сторониться політики.

Одна з найбільш глибоких таємниць життя, як висловився Ж.-П. Сартр у знаменитій статті «Республіка мовчання», написаній під час фашистської окупації,

полягала не в комплексі неповноцінності людини, яка за гнівним зауваженням Фр. Ніцше виростила з себе «одомашнену тварину», а «у її здатності чинити опір тортурам і смерті». Тоді перед лицем пригноблених кожен стає сам собою [8].

Мета роботи полягає у тому, щоб на основі комплексного політично-правового та філософсько-гуманітарного аналізу розкрити небезпечну екзистенційну сутність окупації, яка полягає у тому, що чужоземна влада не тільки захоплює територію, матеріальні блага, руйнує культурні архетипи мислення та «калічить» мову, а й становить загрозу існуванню автохтонного населення території, спонукає до розділу країни та забуття окупованих. Не менш гірка доля тих, хто опинився на окупованих територіях під примусовою працею, примусовою мобілізацією, у підвалах КДБ, таборах для полонених.

Виклад основного матеріалу. Постає питання: чи можна вважати філософські роздуми, розвідки, ідеї оборони Батьківщини включеними у контекст визвольної боротьби проти окупантів? Адже Й.Г. Фіхте під час окупації Німеччини наполеонівськими військами на початку XIX століття казав, що він як вчений буде воювати з ворогом силою розуму,

науки, ідеями патріотизму. Історичні приклади європейських народів та культур також позитивно відповідають на цей заклик.

Одним із уроків, даних нам зі сторони французьких філософів періоду Другої світової війни, є їх інтелектуальна та збройна боротьба проти окупації країни німецькими військами.

Спочатку дамо характеристику загального інтелектуального «ландшафту» з 30-х років ХХ століття Франції, на тлі якого виростала інтелектуальна сила спротиву фашистській окупації. Мішель Фуко зазначав, що сучасна думка у його країні поділилась на дві принципові течії: філософія почуття та суб'єктів (Сартр, Камю, Мерло-Понті) та більш спекулятивна інша течія, кажучи сучасною мовою, філософія науки. Вважається, що він віддавав данину своєму вчителю, який був героєм руху Опору, та входив до плеяди філософів концепту. Причому сам М. Фуко у подальшому став не тільки істориком науки, але й затятим борцем проти ще більш тонких форм утиску людей, ніж фашизм, що повною мірою відповідає реаліям сьогоденної боротьби України проти російської агресії. Потрібні додаткові розвідки, щоб осмислити згубний масштаб війни, яка розпочата путінським режимом проти демократичного руху та проєвропейської орієнтації більшості країн на пострадянському просторі – Грузії, Молдови, України та інших.

Історики науки, які розкривають філософський дискурс цих «ліній» історично-філософського процесу, а саме філософії суб'єкту та науки, роблять дещо несподіваний висновок, як пише дослідниця французької філософії другої половини ХХ століття Є. Рудинеско, що більш рішуче патріотично налаштованими на боротьбу були не філософи екзистенційного напрямку – Ж.-П. Сартр, А. Камю та інші, а навпаки, мислителі логіко-раціонального стилю мислення [7, с. 20]. Ми можемо пояснити цей факт тим, що універсальна логіка мислення швидше, ніж моральні вагання, може привести до визнання необхідності боротьби проти агресора-окупанта.

Представник філософії розуму, концепту Жорж Кангієм позитивно відповідав на екзистенційні загрози рідній країні разом з іншими інтелектуалами, які брали участь у боротьбі Франції з 1939 року не тільки від рабства і воєнної поразки, але й від безчестя та приниження. За це заплатили життям Марк Блок, Альбер Лотман, Борис Вільде, Жорж Політцер. Передчуваючи трагедію для Франції, а також у подальшому для більшості країн Європи, він рішуче відмовляється від пацифістського ідеалу своєї молодості: «Пацифізм, схоже, недооцінює такий факт: те, що досі було названо миром – не відсутність чи знищення міжнародних конфліктів, а певна форма цих конфліктів, іншою формою яких є війна» [3, с. 29]

Кангієм, редагуючи надмогильну промову вже у 1976 році Жану Каває, вбитому фашистами, визначив, що логіка науки привела того до логіки опору як достойного завершення життя борця.

Можливо, що захист рідної країни як громадянська позиція, визначається не тільки особистісними чинниками, адже Сартр до війни

всіляко підкреслював власну пацифістську позицію. Лише пізніше, коли він побував у полоні, хоча й відносно «гуманному», за його спогадами, в житті його найглибшою «прикордонною ситуацією» стала Друга світова війна.

Отже, історія філософії свідчить про те, що начебто найбільш віддалені від реалій життя інтелектуали сприймали окупацію рідної країни як виклик екзистенційного характеру: існуванню народу, свободи, надбань демократії.

Звернемося тепер до реалій окупації, як політико-правового феномену, з тим, щоб поєднати вище згадану суб'єктивну сторону опору та фактичну сторону буття людини, яка зіштовхнулася із жорстокою реальністю збройної боротьби, незалежно від сприйняття цих реалій нею самою. Так, саме під час проведення нашої конференції (квітень 2017 р.) у Києві вшанували патріота з окупованої Горлівки Донецької області, замученого окупантами, який життєвою філософією обрав «філософію героїзму».

«Окупація» - у міжнародному воєнному конфлікті є тимчасове заняття збройними силами воюючої сторони території противника у період бойових дій, якими можуть бути рейди, висадки десанту та інші насильницькі збройні дії [6, с. 197 - 198].

Згідно із положеннями IV-ї Гаазької конвенції 1907 р., IV Женевської конвенції 1949 р., I Додаткового протоколу 1977 р. територія вважається окупованою, якщо вона фактично знаходиться під владою збройних сил противника, навіть коли останні не зустрічають збройного опору (ст. 2 IV Г.К.(П); ст. 2 I-IV Ж.К.) [2, с. 54].

Гірка іронія долі для деяких громадян України у 2014 році була у тому, що міжнародні угоди начебто зазирнули на десятиріччя вперед стосовно «безкровного» захоплення Криму. Ми не вдаємося у дискусії, наскільки правомірним чи мудрим (а У. Черчилль казав, що слід прислухатись до інших, аж доки це не суперечить здоровому глузду) було політичне рішення не починати збройного захисту наших територій на Півдні та Сході України, бо начебто не вистачало сил для оборони всієї країни, але на ствердження деяких авторитетів, що в розпорядженні командування на півострові було всього 400 морських піхотинців Збройних Сил України, мусимо нагадати – армії Дарія протистояли 300 спартанців. Щоправда, на чолі їхнього війська був цар Леонід (подібний леву з грецької), тому їх героїчний опір, як і військово мистецтво, увійшли в історію назавжди.

Влада, яка встановлюється на період окупації, по суті є фактичною, реальною адміністративною владою. Вона повинна, наскільки це можливо, поновити суспільний порядок, регулювати життєдіяльність спільноти на зайнятій території, поважати існуючі в країні закони, якщо цьому не перешкоджають непоборні обставини (військова необхідність) [9].

Право війни потребує забезпечення необхідного мінімуму співробітництва між державою, яка окупувала територію, та жителями окупованої

території. Збройні сили окупантів відповідають за виконання положень права війни (ст.86, 87 Д.П. I), а жителі утримуються від дій ворожого характеру, спрямованих проти безпеки країни, яка окупувала їх територію (ст.5 IV Ж.К.).

Загальні та спеціальні положення щодо режиму окупації вказують на необхідність підтримки існуючої правової системи, крім випадків, коли закон не відповідає загальноприйнятим принципам.

Окупантам забороняється захоплення заручників з мирного населення, позбавлення його засобів для існування. Положення IV Ж.К. та I Д.П. щодо поводження з населенням на окупованій території повинні виконуватись окупаційними військами без будь-якої дискримінації.

З політично-правової точки зору військова окупація є тимчасовим міжнародно-правовим явищем і, згідно з сучасним міжнародним правом, не повинна вести до анексії території. Таким чином, у політично-правовому відношенні окупація не так загострює виклик людськості на території, яка тимчасово окупована – мовляв, зберігається необхідний мінімальний рівень співпраці, щоб забезпечити життєво необхідні потреби. Однак духовний вимір окупації складніший – вона заохочує колабораціонізм, розколює єдність нації, штучно насаджує чужі культурні стереотипи.

Проте, серйозні порушення норм міжнародного гуманітарного права щодо поведінки окупаційних військ Японії та Німеччини у другій світовій війні були кваліфіковані тогочасним міжнародним правом як злочини міжнародні, що і стало підставою для відповідних вироків Нюрнберзького та Токійського воєнного трибуналів та наступних кримінальних покарань міжнародних злочинців.

Перекладаючи історичні традиції та паралелі у площину українських реалій відмітимо значні складнощі з кваліфікацією захоплення Криму засобами окупації та анексії, адже нам не вдалось завести псевдо референдуму та «бліц» рішення Думи РФ щодо входження окупованих територій до складу Росії, причому без права виходу. Цей аспект слід враховувати при очікуванні позитивної реакції світової, здебільшого європейської спільноти на окупацію Криму. Населення багатьох країн знаходиться під впливом російського пропаганди через традиційні (телебачення та радіо) та новітні канали впливу (мережа «Інтернет» з «фабриками тролів»).

Політично-правовий аспект аналізу окупації не дає змоги проявити усю глибину, якщо не велич людського духу. По-перше, той правовий режим, який встановлюють окупаційні сили (війська) згідно Гаазької конвенції 1907 р. «Про закони і звичаї сухопутної війни», основні положення якого увійшли у Женевські конвенції 1949 р., вимагає певної покорности населення, а сама влада зворотно повинна забезпечувати «громадський порядок» [7]. На наш погляд, така правова позиція складала і моральне право, підґрунтя діяльності активістів блокади Криму з метою перекрити лінії постачання з України на «окуповану АР Крим та місто Севастополь». Останні

слова ми спеціально процитували з перших же строчок тексту Воєнної доктрини України 2015 року [1, с. 125].

Тим самим, нормальне функціонування суспільних інститутів за часів окупації не має бути «нормою». Звичайною позицією населення країни, яке опинилось під час окупації під владою чужої держави, є опір. Філософи-інтелектуали заплатили у Франції за це життям.

Історія післявоєнної Європи показала нам активно-бойовий спротив населення Угорщини 1956 року проти радянської окупації, який знаний мислитель марксистської парадигми філософського мислення Дьєрдь Лукач охарактеризував у межах категоріальної сітки марксистської термінології, поглибленим трактуванням терміну «відчуження», тоді як більш мирний спротив чехословацьких громадян у духовній сфері виразив Вацлав Гавел. У подальшому він боротьбу у секторі Газа за визволення назвав випробовуванням совісті людства.

Ми намагаємось осмислити не стільки матеріальний аспект окупації, який полягає у захопленні, використанні для підсилення власної потуги ворожої країни, а духовний аспект. Негативність останнього полягає у моральному пригніченні населення окупованої території, спонуканні до прояву особливого феномену колабораціонізму. Повертаючись до українських реалій 2014 - 2017 рр. відмітимо деякі особливості боротьби проти окупації.

По-перше, непримиренну активну боротьбу проти російської окупації на засадах «філософії героїзму» продемонструвала інтелектуальна та політична еліта кримськотатарського народу, починаючи з відмови від участі у псевдо референдумі 16 березня 2014 р., і продовжуючи боротьбу через роботу Меджлісу, нині забороненого РФ, через виступи у світовій пресі тощо. За твердженням Р. Чубарова, на псевдо референдум, який вирішував долю Криму, прийшло не більше 40% виборців, серед яких майже не були представлені кримськотатарські групи населення.

Безумовно, перебільшуючи власні можливості та сподіваючись на фантастичні проекти блокування будівництва Керченського мосту, що є природним проявом прагнення духу спротиву до більших висот, ця частина українського соціуму кореспондується з віковичним прагненням до волі, свободи. Їх діяльність надихала добровольчі та волонтерські рухи до більш активних дій по відношенню до Криму та ОРДЛО, зокрема блокади названих територій мирними шляхами, без кровопролиття. Головне, що продемонстровано ефективність спротиву та його перспективність.

По-друге, державні структури та державницька стратегічна думка помітно відставали від духовно-практичної діяльності добровольців, які висловлювали справедливі нарікання на відсутність Стратегії з великої літери повернення Криму та звільнення Сходу України від окупантів. Держава почала діяльність щодо деокупації у міжнародно-

правовій сфері із цілком зрозумілим з огляду на формальні процедури запізненням через позови до судів та Гаазького трибуналу. Перші позитивні моменти ми вже побачили, однак ця лінія боротьби може тривати десятиріччями.

По-третє, у сфері боротьби ідей та концепцій сучасного світу устрою ми не можемо визнати задовільним критику агресивно-експансіоністських устремлінь «руського мира», бо недостатньо показані його негативні, загрозові наслідки для країн, які «внесені» у зону впливу «руського мира», до речі, також інтелектуалами – російськими геополітиками. А новітні посягання РФ вже на зону Північного льодовитого океану демонструють марність надії частини людства на самообмеження експансії. Ще у позаминулому столітті німецький мислитель Карл Клаузевиц зауважував, що марно сподіватись на обмеження «майже не помітні», які сама на себе накладає війна [4, с. 31].

Висновки. Окупація у політично-правовому розрізі – відносно молодий феномен міжнародного життя, який актуалізувався у 21 столітті у зв'язку зі слабкістю міжнародно-правових важелів регуляції агресивних намірів сильних країн, вадами в діяльності ООН, коли країна-агресор і окупант має право вето. Окупація у духовному відношенні – це гніт корінного населення аж до знищення через висилки та тиски, це екзистенційні загрози існуванню духовної культури, а, можливо, і матеріальної.

У боротьбі проти окупації мають координуватись всі духовні сили країни – релігійно-національні, інтелектуальні, громадські рухи, добровольці та ті, хто зобов'язаний боротись з окупацією.

Література:

1. Военна доктрина України 2015 року // Цюрупа М.В., Марценківський В. Т. Основи правових і політичних знань / Михайло Цюрупа, Вадим Марценківський [Текст]. - К.: НУОУ, 2016. – 148 с.
2. Дяченко В.І., Цюрупа М.В. Міжнародне гуманітарне право як філософсько-правова доктрина: словник-довідник / Валерій Дяченко, Михайло Цюрупа [Текст]. – К.: Сфера, 1999. - 133 с.
3. Жорж Кангієм: філософія героїзму [Текст] // Філософи в обіймах бурі. Пер. з франц. – К., 2007. - С. 19 - 56.
4. Клаузевиц К. О войне / Карл Клаузевиц. Пер. с

- нем. [Текст]. – М.: Логос, 1997. – 448 с.
5. Мулинен Фр. Право войны. Руководство для вооруженных сил. Пер. с франц. / Фредерик де Мулинен [Текст]. - М., 1993.- С. 224 - 238.
6. Оккупация // Международное право. Словарь-справочник [Текст]. - М.: Инфра-М, 1998. – 368 с.
7. Рудинеско Е. Філософи в обіймах бурі / Елізабет Рудинеско. Пер. з франц. [Текст] – К.: Ніка-Центр, 2007. – 207 с.
8. Сартр Ж.-П. Республіка мовчання / Жан-Поль Сартр [Текст] // [Електронний ресурс]- Режим доступу: <https://avtonom.org/news/zhan-pol-sartr-respublika-molchaniya>.
9. Сборник Гаагских конвенций и иных соглашений [Текст]. – М.: МККК, 1995. – 223 с.
10. Тузкос Ж. Міжнародне право / Жан Тускоз. - Будапешт - Київ, 1998.- 373 с.

References:

1. Voyenna doktryna Ukrayiny` 2015 roku // Tsyurupa M.V., Marcenkivskyj` V. T. Osnovy pravovyh i politychnyh znan / Myhajlo Tsyurupa, Vadym Marcenkivskyj [Tekst]. - K.: NUOU, 2016.
2. Dyachenko V.I., Tsyurupa M.V. Mizhnarodne humanitarne pravo yak filosofsko-pravova doktryna: slovnyk-dovidnyk / Valerij Dyachenko, Myhajlo Tsyurupa [Tekst]. – K.: Sfera, 1999.
3. Zhorzh Kanguiem: filosofiya geroyizmu [Tekst] // Filosofiy v obijmax buri. Per. z francz. – K., 2007. - S. 19-56.
4. Klauzevy`cz K. O vojne / Karl Klauzevycz. Per. s nem. [Tekst]. -M, 1997.- S.304-307.
5. Mulynen Fr. Pravo vojny. Rukovodstvo dlya vooruzhennyh syl. Per. s francz. / Frederyk de Mulynen [Tekst]. - M., 1993. - S. 224-238.
6. Okkupacya // Mezhdunarodnoe pravo. Slovar-spravochnyk [Tekst]. - M.: Ynfra-M, 1998. – 368 s.
7. Rudynesko E. Filosofiy v obijmax buri / Elizabet Rudy`nesko. Per. z francz. [Tekst] – K.: Nika-Centr, 2007. – 207 s.
8. Sartr Zh.-P. Respublika movchannya / Zhan-Pol` Sartr [Tekst] // [Elektronnyj resurs]- Rezhym dostupu: <https://avtonom.org/news/zhan-pol-sartr-respublika-molchaniya>.
9. Sbornyk Gaagskyh konvencij y drugyh soglashenyj [Tekst]. – M., 1993. – 487 s.
10. Tuzkos Zh. Mizhnarodne pravo / Zhan Tuskosz. - Budapesht - Kyiv, 1998.- 373 s.

УДК 7.011:316.3(477) УДК 008:316.42

Тетяна Талько

Проблема трансформації релігійної свідомості українців у контексті постколоніальних студій

Анотація: У статті розглядаються трансформаційні процеси у сфері вітчизняної релігійності, що активізувалися з 70-90 рр. минулого століття, в контексті вітчизняних постколоніальних студій. Вказано, що ці процеси обумовлені як загальними соціальними і економічними змінами, які переживає українське суспільство, так і наполегливим проникненням і поширенням на наших теренах східних і західних неорелігійних духовних практик і вчень. З'ясовано, що серед факторів, які нині стоять на заваді суспільним перетворенням, особливе місце займає незжитий нашою культурою феномен постколоніалізму, який виявляє себе у різних сферах суспільного буття, у тому числі і у сфері релігійності. Оскільки саме постколоніальний синдром продовжує залишатись значною перепорою на шляху долучення українців до